

مطالعه تطبیقی انسجام اجتماعی بین دو قومیت آذری و کُرد (مورد مطالعه: شهرهای سنندج و تبریز)

مهناز فرهنگد*^۱، سید محسن سعیدی مدنی^۲ و مهناز سهندی خلیفه‌کندی^۳

تاریخ دریافت: ۱۳۹۳/۰۷/۰۶ - تاریخ پذیرش: ۱۳۹۴/۰۴/۰۲

چکیده

در مقاله حاضر تلاش کرده‌ایم میزان انسجام اجتماعی دو قوم آذری و کُرد را بررسی و تبیین کنیم. چارچوب نظری تحقیق مبتنی بر نظریه پارسونز، بلاو و کارل دوویچ؛ روش تحقیق پیمایش و ابزار گردآوری داده‌ها، پرسشنامه محقق ساخته است. جامعه آماری را زنان و مردان ۲۰ تا ۶۴ ساله شهرهای تبریز و سنندج تشکیل می‌دهند. داده‌های تحقیق با استفاده از فرمول کوکران و روش نمونه‌گیری خوشه‌ای چندمرحله‌ای از ۷۶۸ نفر جمع‌آوری شده است. نتایج تحقیق نشان می‌دهد بین انسجام اجتماعی به عنوان متغیر وابسته و عدالت اجتماعی، وسایل ارتباط جمعی، تحصیلات، شغل، درآمد و سن رابطه معنادار وجود دارد. نتایج آزمون تی مستقل نیز مؤید آن است که قوم آذری در مقایسه با قوم کُرد، میزان انسجام اجتماعی بیشتری دارد. تحلیل چندمتغیره نیز نشان می‌دهد که متغیرهای عدالت اجتماعی، رسانه خارجی، رسانه داخلی و سن توانسته‌اند ۲۲ درصد از تغییرات متغیر میزان انسجام اجتماعی بین دو قوم را تبیین کنند.

کلیدواژه‌ها: آذری، انسجام اجتماعی، ارزش قومی، عدالت، کُرد.

بررسی مسائل اجتماعی ایران، دوره ۶، شماره ۱، بهار و تابستان ۱۳۹۴، ص ۹۵-۱۲۲

۱. نویسنده مسئول، استادیار دانشگاه یزد. farahmandm@yazd.ac.ir

۲. دانشیار دانشگاه یزد. m.saeidi@yazd.ac.ir

۳. کارشناس ارشد جامعه‌شناسی دانشگاه یزد. b-sahandi@yahoo.com

مقدمه

مفهوم «انسجام اجتماعی» قدمتی طولانی در ادبیات جامعه‌شناسی دارد. پرسش اساسی مطرح درباره انسجام اجتماعی این است که چه چیز و چگونه باعث می‌شود با وجود این همه تنوع و تکثر فرهنگی و تعارض‌های ناشی از آن، نظم اجتماعی، پیوستگی و انسجام جوامع حفظ شود؟ (کوپ، ۱۹۹۵: ۱). انسجام مقوله‌ای است اجتناب‌ناپذیر، سیال، نسبی و خودجوش که با همفکری، همیاری و هماهنگی داوطلبانه افراد جامعه در مناسبات گوناگون فرهنگی، مذهبی، اجتماعی، اقتصادی و سیاسی پیش روی افراد قرار می‌گیرد (ازکیا، ۱۳۸۰: ۲۰). انسجام موقعیتی است که در آن افراد جامعه با تعهدات مشترک اجتماعی و فرهنگی به یکدیگر پیوند می‌خورند (میتچل، ۱۹۸۹: ۱۸۰). انسجام اجتماعی مجموعه‌ای از عوامل و عناصر است که امکان ارتباط درونی و پیوستگی افراد یک کشور را در واکنش به مسائل خاص از جمله پایداری در قبال مسائل مهم امنیتی، در ابعاد مختلف، فراهم می‌کند و به این ترتیب، استحکام و ثبات جامعه را میسر می‌سازد و از مؤلفه‌های توسعه اجتماعی به شمار می‌رود (ازکیا، ۱۳۸۰: ۲۰).

امروزه با تحول جوامع و پیچیدگی ساختاری آن‌ها، مسئله انسجام اجتماعی هدف بسیاری از پژوهش‌ها و بررسی‌هاست. انسجام اجتماعی در حوزه تعاملی معین، شکل و معنا پیدا می‌کند. دورکیم احساسی را که در میدان تعاملی به وجود می‌آید، عاطفه جمعی می‌نامد (ازکیا و غفاری، ۱۳۸۳: ۲۶۷-۲۸۶). از نگاه او، انسجام اجتماعی در جوامع ارگانیکی، به روابط متقابل واحدهای اجتماعی که به وسیله «قرارداد» تنظیم می‌شود و تنظیم رفتارهای درون واحدهای اجتماعی از طریق هنجارهای مادی، بستگی دارد (ریتزر ۲، ۲۰۱۱: ۸۶). امروزه از مفهوم انسجام ملی و اجتماعی به عنوان اهرمی توفیق‌آفرین و اساس هویت و اعتبار جامعه، اقبال فراوانی شده است (نیازی، ۱۳۹۰: ۴۸). با این تفاسیر، بررسی وضعیت انسجام اجتماعی می‌تواند به حل مسائل اجتماعی، برساخت توافق عمومی، هموارکردن مسیر توسعه و توسعه اجتماعی منجر شود که در ادامه به آن می‌پردازیم.

بیان مسئله

کشور ما از جمله کشورهایی است که در آن مرزهای سیاسی بر مرزهای فرهنگی و اجتماعی منطبق نیست و به همین جهت گروه‌های قومی، نژادی و مذهبی زیادی را در خود جای داده است. به عبارت دیگر در ایران با گروه‌های قومی و مناطق مختلف جغرافیایی - فرهنگی روبرو

هستیم که بر پایه مشترکات نژادی، زبانی، ادبیات و یا حداقل محل سکونت یا سرزمین، سنت‌های فرهنگی و احساسات هویتی خاصی دارند که آنها را به عنوان گروه فرعی از جامعه بزرگ‌تر متمایز می‌کند (پور سعید، ۱۳۸۶: ۳۵). در این چارچوب، باید پذیرفت ساکنان مختلف ایران امروزی، مجموعه ناهمگونی از اقوامند که در کمتر دوره‌ای از تاریخ مشترک خود در این سرزمین، انسجام و «همگونی اجتماعی» لازم را داشته‌اند. همین گوناگونی و تنوع جامعه ایرانی، به انحاء مختلف، بر امکان و استعداد برقراری انسجام اجتماعی تأثیر گذاشته است (پور سعید، ۱۳۸۶: ۳۵). به زعم بسیاری از صاحب‌نظران عوامل متعددی از قبیل قوم‌گرایی، احساس تبعیض و بی‌عدالتی و توسعه نابرابری، تحقیر و نادیده‌انگاری هویت‌های قومی، پیشرفت فناوری‌های ارتباطی و سست‌شدن مرزهای جغرافیایی، امکان برقراری روابط فرامرزی با اقوام و گروه‌های هم‌تبار موقعیت ژئوپلیتیکی اقوام، اختلافات مذهبی و داشتن عقاید قالبی اقوام نسبت به یکدیگر، از جمله عوامل مؤثر بر انسجام اجتماعی‌اند.

وسایل ارتباطی نوین و اطلاعاتی از جمله ابزار نوینی‌اند که صاحب‌نظران کارکردهایی را برای آن فائل‌اند. یکی از مهم‌ترین آن‌ها حمایت از هنجارها، اجماع ملی و انسجام اجتماعی است (دادگران، ۱۳۷۷: ۱۰۶). لی‌جان^۱ معتقد است وظیفه اساسی رسانه‌های ارتباطی در کشورهای کمتر توسعه‌یافته، تأمین مشارکت بیشتر مردم در امور اقتصادی و ملی، افزایش مهارت‌ها و دانش‌ها، منسجم‌کردن آن‌ها به صورت یک ملت و کمک به اجماع بر سر هویت فرهنگی و فردی خویش است (لی‌جان، ۱۳۵۶: ۲۲). کارل دویچ^۲ وسایل ارتباط جمعی را موجب اجماع سیاسی جوامع می‌داند. به زعم ایشان از جمله کارویژه‌های ارتباطات جمعی را می‌توان، ایجاد واحدها و گروه‌های سیاسی و سازمان‌های بین‌المللی، ایجاد تفاهم و تساهل میان فرهنگ‌ها و ارزش‌ها، همسازی گروه‌های مختلف اجتماعی و همبستگی ملی و بین‌المللی دانست (مشیرزاده، ۱۳۸۵: ۴۲-۴۱). کاتز معتقد است رسانه‌های جمعی از طریق کمک به تعیین اولویت‌ها و شالوده‌سازی فرهنگ‌های ملی و محلی، عادات فکری مردم را تشکیل می‌دهند. زمانی می‌رسد که این وسایل به خصوص فن‌آوری‌های نوین، نقاط زیادی از جهان را در بر خواهد گرفت و در جهت رفع تفاوت‌ها و همگن‌سازی مردمان و یکسان‌سازی و انسجام اجتماعی آنان عمل خواهند کرد (بریجان^۳، ۱۹۷۷: ۶۵).

1. Lee john
2. Karl Deutsch
3. Berrigan

از سوی دیگر، برخی صاحب‌نظران معتقدند رسانه‌های جمعی در عصر جدید تقسیم‌بندی و انشقاق گروه‌های اجتماعی، طبقات و ملت‌ها را تشدید کرده‌اند. بر این اساس رسانه‌های ارتباطی از یک سو به متجانس‌سازی بیشتر شهروندان و از سوی دیگر بخشی شدن آنها منجر می‌شود (دیجک^۱، ۱۹۹۹: ۱۶۳).

بنابراین رسانه‌های جدید از یک سو سبب وحدت و انسجام اجتماعی می‌شوند و از سوی دیگر بخشی شدن و تمایز اجتماعی را افزایش می‌بخشند. وحدت و اجماع ملی، در اجتماعات مجازی، اجتماعاتی که توسط رسانه‌های جدید به ویژه اینترنت و رسانه‌های مرتبط با آن به وجود آمده‌اند، افزایش می‌یابد؛ فرهنگ گروهی و هویت سنتی از بین می‌رود و به جای آن، اجتماعات و محیط‌هایی متفاوت از اجتماعات واقعی شکل می‌گیرند. این تمایزپذیری و بخشی شدن، انسجام اجتماعی مستقر در جوامع مبتنی بر صنعت چاپ، تلویزیون و تلفن را به چالش می‌کشد (رینگلد، ۱۹۹۳: ۱۴۲-۱۴۱)؛ قوم‌گرایی، احساس تبعیض، بی‌عدالتی و توسعه نابرابری را تقویت می‌کند و چنانچه بی‌عدالتی مصادیق عینی و اجتماعی داشته باشد، عدم وفاق و تجانس اجتماعی را رقم می‌زند. بی‌شک اگر جامعه‌ای دچار عدم توازن و نابرابری باشد و اصول عدالت در بین اقوام را رها کند، سلامت و انسجام خویش را از دست خواهد داد؛ روابط انسان‌ها در چنین اجتماعی از برابری و حق‌شناسی و قانون‌گرایی، به روابطی متزلزل تبدیل و چه بسا جامعه در زمینه انسجام و همگرایی به آسیب دچار شود (تقوایی، قنبری، ۱۳۸۵: ۱۰۰-۹۰). از این رو، اتخاذ رهیافت‌های مبتنی بر تکرر فرهنگی در سیاست‌گذاری‌های کلان می‌تواند بهترین و بیشترین بهره را عاید کشور کرده و در شکل‌دهی هویت جمعی مؤثر واقع شود؛ به گونه‌ای که تمام اقوام ایران در تمام نقاط کشور احساس کنند که می‌توانند از تمام امکانات کشور استفاده کنند (نجف‌زاده و خوشاکو، ۱۳۹۳: ۹۵).

دو شهر سنندج و تبریز با قدمت تاریخی و فرهنگی غنی، از ویژگی‌های فرهنگی و قومی خاصی برخوردارند. در سال‌های اخیر احساسات و تعلقات قومی شدیدی در میان این دو قوم مشاهده شده و به شدت در معرض تریبون رسانه‌های جهانی قرار دارند. از آنجایی که برای برخورداری از انسجام اجتماعی، میزان قابل توجهی از عدالت اجتماعی لازم است، با توجه به نقش رسانه‌ها در کاهش و افزایش عدالت اجتماعی، در پژوهش حاضر به دنبال بررسی چگونگی وضعیت و میزان انسجام اجتماعی، عدالت اجتماعی، قوم‌گرایی و کاربری رسانه‌ها

1. Dijk

داخلی و خارجی در بین شهروندان تبریزی و سنندجی به عنوان دو قومیت متفاوتیم و اینکه آیا بین عدالت، قوم‌گرایی و انسجام اجتماعی رابطه وجود دارد و این رابطه به چه میزان است؟ با توجه به مطالب ذکر شده، سؤالات این تحقیق عبارتند از:

۱. آیا میزان انسجام اجتماعی بین دو قومیت آذری و کرد تفاوت دارد؟
۲. میزان انسجام اجتماعی بین دو قومیت آذری و کرد برحسب احساس عدالت اجتماعی، قوم‌گرایی و کاربری رسانه‌ها داخلی و خارجی چه تفاوتی می‌یابد؟

اهداف تحقیق

۱. بررسی میزان انسجام اجتماعی در دو قومیت آذری و کرد؛
۲. بررسی تطبیقی میزان انسجام اجتماعی بین دو قومیت آذری و کرد در شهرهای سنندج و تبریز؛
۳. بررسی رابطه عوامل اجتماعی بهره‌مندی از عدالت اجتماعی، وسایل ارتباط جمعی، ارزش‌های قوم‌گرایی و انسجام اجتماعی بین دو قومیت آذری و کرد و
۴. بررسی رابطه ویژگی‌های فردی مانند (سن، شغل، میزان تحصیلات و درآمد) با میزان انسجام اجتماعی در دو قومیت آذری و کرد.

قوم آذری و کرد

قوم آذری که پس از فارس‌ها، بزرگ‌ترین قوم در ترکیب ملی ایران است، عمدتاً در بخش شمال غربی ایران، در استان‌های آذربایجان غربی، آذربایجان شرقی، اردبیل، زنجان و قزوین استقرار داشته و ادامه آن به استان همدان و غرب گیلان گسترش یافته است. علاوه بر این، در شهرهای تهران، قم و اراک نیز به صورت ادغام اجتماعی، جمعیت بسیاری را شامل می‌شود؛ در غرب با ترکیه و عراق و در شمال با ارمنستان و جمهوری آذربایجان هم‌مرز است.

آذری‌ها، بر خلاف مؤلفه دین و مذهب و تکلم به زبان رسمی، در زمینه لهجه و احساس قومیت با بیشتر ملت ایران، یعنی فارس‌ها، تفاوت دارند؛ عده‌ای از نخبگان آذری رهبری فکری و مذهبی شیعیان را در ایران و خارج از کشور بر عهده داشته‌اند. منطقه آذری‌نشین ایران، با آذری‌های قفقاز در سه متغیر زبان، قومیت و مذهب همسان‌اند؛ زیرا قبل از معاهدات

گلستان و ترکمانچای، به صورت یکپارچه بخشی از ایران تاریخی و باستانی بودند. نکته اینجاست که هر چند آذری‌های ایران کنونی، وجوه مشترک بیشتری با آذری‌های قفقاز و ساکن در آن سوی مرزها دارند، اما گرایش شدیدی به ملت ایران نشان می‌دهند و خود را جزو لاینفک آن می‌دانند (مطلبی، ۱۳۸۷: ۱۹).

شاخص‌های اتحاد و پیوند آذری‌ها با ملت ایران را می‌توان در موارد ذیل جستجو کرد:

۱. وجود نظریه‌های ایرانی‌بودن قوم آذری در ادوار گذشته و انتساب آن‌ها به قلمرو جغرافیایی کنونی موسوم به آران؛ ۲. تضاد تاریخی آذری‌ها با عثمانی‌ها و ترک‌های آسیای صغیر؛ ۳. مهم‌ترین اقدام سیاسی آذری‌ها را باید تأسیس دولت صفویه دانست که توانستند دولتی فراگیر و یکپارچه و به تعبیر امروزی «دولت ملی» در ایران به وجود آورند. همچنین در دوره قاجار، تبریز مقر ولیعهد ایران بود؛ ۴. حضور فعال و مؤثر در تبدیل مذهب رسمی کشور به تشیع در دوره صفویه که از مهم‌ترین اجزای سازنده هویت دینی و ملی ایرانیان به شمار می‌آید؛ ۵. انتشار جغرافیایی آذری‌ها از کانون اصلی به سوی بخش مرکزی و قلمرو فارس‌نشین ایران؛ ۶. پرچم‌داری جنبش‌های سیاسی - ملی ایران، به ویژه در انقلاب مشروطیت (۱۲۸۵ ه. ش). این جنبش را می‌توان سرآغاز تأسیس دولت ملی در ایران دانست؛ به عبارت دیگر انقلاب مشروطه، دولت ایران را که تا آن زمان «دولت سرزمینی» بود، به «دولت ملی» تبدیل کرد؛ ۷. مشارکت در مبارزات سیاسی منتهی به انقلاب اسلامی (۱۳۵۷)؛ ۸. ایثارگری و فداکاری به خاطر منافع ملی و دفاع از سرزمین به ویژه در جنگ ایران و عراق و ۹. مشارکت فعال و جدی آذری‌ها در امور سیاسی، اجتماعی، علمی، اقتصادی و نظامی کشور.

قوم کرد، پس از فارس‌ها و آذری‌ها، سومین گروه ملت ایران به شمار می‌آیند. این قوم در حال حاضر در غرب کشور در استان‌های کردستان، جنوب آذربایجان غربی و بخش‌هایی از استان‌های کرمانشاه و ایلام مستقرند. بخشی از منطقه کردنشین نیز، مشتمل بر نواحی شمال عراق، جنوب شرقی ترکیه و شمال شرقی ترکیه است. دسته‌هایی از این قوم در شمال خراسان و گروهی نیز در کشور ارمنستان به صورت اقلیت قومی به سر می‌برند. زبان کردی در قالب لهجه‌های خاصی چون «کرمانجی»، «سورانی»، «زرزا»، «گورانی» و «کلهر»، از حیث ساختار و ریشه از شاخه‌های ایرانی زبان‌های هند و اروپایی است که در عین داشتن زیرساخت مشترک با زبان ایرانی نظیر بلوچی، پشتو و فارسی، گونه خاصی از زبان است که اقوام و گروه‌های کرد را به هم پیوند می‌دهد و از عوامل یکپارچگی و تجانس این قوم به شمار می‌آید. از حیث

مذهبی، کردها به دو گروه سنی شافعی و شیعه تقسیم می‌شوند. برخلاف کردهای کردستان که اهل سنت و شافعی مذهب‌اند، کردهای منطقه کرمانشاه و ایلام عمدتاً شیعه‌اند. در مجموع اگرچه کردها در زمینه ریشه‌های نژادی، زبانی و تاریخی و بعضی خصلت‌های فرهنگی با بخش مرکزی (ایران) مشترکاتی دارند اما از جهت مذهبی، قومی و زبان محاوره با بخش مرکزی ایران متفاوت‌اند و در عوض با نواحی کردنشین خارج از مرزها، به ویژه کشور عراق، همگونی دارند (مطلبی، ۱۳۸۷: ۲۰).

پیشینه تحقیق

ازکیا و غفاری (۱۳۸۳) در پژوهشی به بررسی «رابطه انسجام اجتماعی و مشارکت اجتماعی سازمان‌یافته روستاییان در نواحی روستایی شهر کاشان» پرداختند. انسجام اجتماعی در قالب سه شاخص گرایش روستاییان نسبت به یکدیگر، میزان تعامل اجتماعی و میزان نزاع در بین روستاییان بررسی شد و مشارکت اجتماعی سازمان‌یافته از طریق مؤلفه‌های عضویت مشارکتی، موقعیت مشارکتی، مشارکت در اجرا و مشارکت در تصمیم‌گیری سنجش شد.

نتایج تحقیق، بر وجود نوعی رابطه متعامل بین این دو متغیر گواهی می‌دهد.

روان‌بخش (۱۳۸۶) در پژوهشی با عنوان «بررسی تطبیقی میزان انسجام اقشار اجتماعی شمال و جنوب شهر تبریز» میزان انسجام اجتماعی و عوامل مؤثر بر آن را مطالعه کرده است. نتایج به‌دست‌آمده نشان می‌دهد میانگین انسجام اجتماعی ساکنان بالای شهر کمتر از میانگین آن در بین ساکنان پایین‌شهر است و گروه‌های با درآمد پایین و متوسط رو به پایین مشاغل کارگری-کشاورزی و تولیدی و گروه‌های بی‌سواد و کم‌سواد، نسبت به سایر گروه‌های شغلی، درآمدی و تحصیلی، میانگین انسجام اجتماعی بالاتری دارند.

نوابخش و همکاران (۱۳۸۸) در پیمایش خود به تبیین جامعه‌شناختی عوامل مؤثر بر میزان انسجام اجتماعی مناطق روستایی سه شهرستان ایلام، شیروان چرداول و ایوان استان ایلام پرداختند. نتایج پژوهش آنها نشان می‌دهد که متغیرهای «تقدیرگرایی» و «قوم‌گرایی»، تأثیر معنادار و مثبتی بر انسجام اجتماعی داشته‌اند.

نقدی و کمریگی (۱۳۹۰) در مطالعه‌ای با عنوان «وفاق اجتماعی عام در جوامع شهری، روستایی و عشایری ایلام» به بررسی وفاق در جوامع شهری و روستایی پرداخته‌اند. حجم نمونه ۷۷۸ نفر و روش تحقیق پیمایش بوده است. نتایج تحلیل آماری نشان می‌دهد میزان

وفاق اجتماعی عام کل پاسخگویان در حد متوسط بوده است. نتایج آزمون تحلیل واریانس نشان داد که از لحاظ میزان وفاق اجتماعی بین این سه جامعه تفاوت معناداری وجود دارد.

نیازی (۱۳۹۰) در پیمایشی به تبیین «رابطه سطح تحصیلات و میزان انسجام ملی و اجتماعی شدن شهروندان» پرداخت. داده‌های این پیمایش با استفاده از تکنیک پرسشنامه و مصاحبه جمع‌آوری شدند. جامعه آماری مورد مطالعه کلیه شهروندان شهر کاشان هستند (سال ۱۳۸۹) که با استفاده از فرمول نمونه‌گیری کوکران ۴۰۰ نفر از آنها به عنوان نمونه تحقیق تعیین و با استفاده از روش سهمیه‌ای تصادفی انتخاب شدند. یافته‌های پژوهش رابطه معناداری را بین دو متغیر سطح تحصیلات و میزان انسجام اجتماعی نشان داد.

امام‌جمعه‌زاده و همکاران (۱۳۹۲) طی پژوهشی با عنوان بررسی «رابطه مصرف رسانه‌ای و انسجام اجتماعی» تأثیر رسانه‌های ارتباط جمعی بر انسجام اجتماعی جوانان شهر تبریز را بررسی کردند. روش تحقیق، پیمایشی است که ۳۸۴ نفر از دختران و پسران شهر تبریز را در بر گرفته است. برای جمع‌آوری اطلاعات، از پرسشنامه استفاده شده است. نتایج تحقیق مؤید رابطه معنادار میان مصرف رسانه و انسجام اجتماعی پاسخگویان بوده است.

هافستر و جیانوس^۱ (۱۹۹۷) در تحقیق با عنوان «نقش گفتگوها و برنامه‌های سیاسی رادیو در افزایش همبستگی و مشارکت» با استفاده از داده‌های نمونه‌ای از بزرگسالان سانتیاگو (۵۸۳ نفر)، تحصیلات و آگاهی سیاسی و اجتماعی را از عوامل افزایش انسجام و مشارکت اجتماعی دانسته و معتقدند افراد با آگاهی و پایگاه اقتصادی و اجتماعی بالاتر، بیشتر از سایرین به ضرورت توجه به انسجام جامعه پی می‌برند و از بیشترین میزان مشارکت اجتماعی در جامعه برخوردارند.

در تحقیق راجلیتون^۲ و همکاران (۲۰۰۷) انسجام اجتماعی به عنوان یکی از ویژگی‌های سیستم اجتماعی، اندازه‌گیری و در سطح کلان تبیین شده است. شاخص‌های اصلی مورد استفاده در این پژوهش عبارت‌اند از: نرخ جرم و جنایت، نرخ بیکاری، سطح آموزش و پرورش، نگرش‌های نژادپرستانه، شاخص نابرابری درآمد و دسترسی به مزایای اجتماعی که میزان انسجام را جامعه تحت تأثیر قرار داده‌اند.

1. Hofstetter and Gianos

2. Rajulton

ورگالنی^۱ (۲۰۱۱) در پژوهشی با عنوان «انسجام اجتماعی در اروپا» به بررسی رابطه انسجام اجتماعی و نابرابری‌ها و بی‌عدالتی اجتماعی در اروپا پرداخته است. از نظر وی نابرابری به طور کلی بر انسجام اجتماعی تأثیرگذار بوده و همچنین این رابطه تحت تأثیر جنبه‌های دیگری از نابرابری‌های اجتماعی از قبیل موقعیت افراد در نظام قشربندی و سطح تحصیلات آن‌ها بوده است.

دیکس^۲ و همکاران (۲۰۱۱) به برآورد و مقایسه انسجام اجتماعی در ۴۷ کشور اروپایی پرداختند. آن‌ها انسجام اجتماعی را به لحاظ سیاسی، فرهنگی و اجتماعی بررسی و برای محاسبه کمی آن، از ترکیب شاخص‌های اعتماد به نهادهای سیاسی - دولتی، درجه وحدت، شاخص مشارکت اجتماعی و فرهنگی استفاده کرده‌اند. نتایج پژوهش نشان داده که کشورهای اروپای شمالی بیشترین و ترکیه و شوروی سابق کم‌ترین میزان انسجام اجتماعی را دارند.

مبانی نظری

مفهوم کانونی رویکرد دورکیم، پیشکسوت جامعه‌شناسی، «انسجام اجتماعی» است که مؤلفه اصلی عمل و رفتار فردی و اجتماعی است که اساس آن را اخلاقیات یا مقررات اخلاقی تشکیل می‌دهد. مفهوم انسجام از نظر او، تصویری را از جامعه ارائه می‌کند که در آن، گروه‌ها و افراد به هم پیوسته‌اند و به طور منظم و الگوبندی‌شده و کمابیش به صورت پیش‌بینی‌پذیر، کنش متقابل دارند. او با استفاده از این مفهوم به منابع، خاستگاه‌های اخلاق و در نتیجه نظم اجتماعی در جامعه می‌پردازد و بیان می‌کند که جامعه با گسترش نظم اجتماعی نسبتاً باثبات، بر نوعی انسجام اجتماعی استوار است و پیوستگی‌های عاطفی سازنده، بنیان پیش‌عقلانی انسجام اجتماعی، قواعد اجتماعی و حتی عقلانیت است (چلبی، ۱۳۸۵: ۱۵۷). دورکیم درباره ضرورت طرح این مفهوم معتقد است: تکامل جامعه به میزانی از انسجام اجتماعی بستگی دارد که وحدت و یکپارچگی جامعه را موجب شود و هرچه نتیجه آن قوی‌تر باشد افراد را بیشتر به هم متمایل می‌کند و بر میزان روابط می‌افزاید. چنانچه درجه انسجام جامعه کم باشد به همان نسبت از پیوند افراد و تنوع برخوردها و روابط اجتماعی میان آن‌ها کاسته می‌شود (تنهایی، ۱۳۷۹: ۸۲).

1. Vergolini.
2. Dicks

در دوره معاصر باید پارسونز^۱ را معمار وفاق اجتماعی دانست؛ او با تلفیق نظریات دورکیم و وبر به بیان نظریه انسجام اجتماعی پرداخت که به معنای وجود رابطه واحدهای یک سیستم است. از نظر او، اجزای جامعه از طریق انسجام اجتماعی به گونه‌ای مشترک عمل می‌کنند تا مانع انحطاط سیستم شوند و رکود آن را غیر ممکن سازند و از سوی دیگر، برای ارتقای سطح کارایی آن همکاری متقابل انجام می‌دهند. پارسونز در طرح خرده‌نظام‌های فرعی، از خرده‌نظام اجتماعی نام می‌برد که کارکرد آن حفظ انسجام اجتماعی است. پارسونز عمدتاً در معنای محدود کلمه، مشکل اساسی نظام اجتماعی را در بعد انسجامی آن می‌دید که مبتنی بر اصول مشترک ارزشی در جامعه است (چلبی، ۱۳۷۵: ۱۴-۵). از نظر او وجود چهار عنصر آجیل (Agil)، پیوند متقابل بین آن‌ها و همچنین عمل این عناصر به کارکردهای خود و استقلال نسبی آن‌ها از همدیگر به انسجام اجتماعی در جامعه منجر می‌شود. «پارسونز در بررسی کارکردها به مجموعه فعالیت‌هایی توجه دارد که هدفشان برآوردن یک نیاز یا چندین نیاز جامعه است، به گفته او چهار کارکرد برای تمام نظام‌ها ضروری‌اند. تمام نظام‌ها اگر بخواهند بقا یابند باید در چهار مجموعه که هدفشان برآوردن نیازهای آنهاست شرکت کنند، این فعالیت‌ها عبارتند از سازگاری و دستیابی به هدف. از نظر سازگاری یک نظام باید با محیطش سازگار شود و محیط را با نیازهایش تطبیق دهد. به طور مشخص‌تر، یک نظام نمی‌تواند برای مدت طولانی با محیطش اختلاف داشته باشد. اگر این طور بود، به علت عدم سازگاری در خطر جدی نابودی قرار می‌گرفت» (ریتزر، ۱۳۹۲: ۱۳۶).

پیتر بلاو^۲ در آثار خود برای فهم انسجام اجتماعی، الگویی مبادله‌ای بیان می‌کند. به عقیده او انسجام زمانی در جامعه محقق می‌شود که بخشی از جامعه، بر پایه عواملی چون سن، جنس، نژاد، شغل و همسایگی به درجه بالایی از همانندی دست یابد. از نظر بلاو مبادلات اجتماعی از طریق ایجاد نوعی اعتماد اجتماعی، تفکیک نقش و وابستگی متقابل، به ایجاد وفاق و انسجام اجتماعی منجر خواهد شد. در بررسی ناهمگونی قومی نیز، بلاو به قضیه یکپارچگی اجتماعی می‌پردازد. او برخلاف لیپست و پارسونز معتقد نیست که یکپارچگی حاصل عوامل چون ارزش‌ها و هنجارهاست، بلکه بر این است که درجه تمایز ساختاری می‌تواند یکپارچگی را در میان گروه‌ها و افراد ایجاد کند. بلاو با طرح «عدالت توزیعی» و «نرخ مبادله میان گروه‌ها»

---

1. Parsons

2. blau

تحلیل خود را از سطح تبیین کنش افراد به سطح تبیین ساختارهای اجتماعی ارتقا داده و از طریق مفاهیم نظریه مبادله، به موضوع پیوستگی‌های گروهی می‌پردازد و معتقد است روابط ساختاری حاصل از مبادله میان اعضای یک جامعه می‌تواند یکپارچگی آن‌ها را تقویت کند (ریترز، ۱۳۸۴: ۵۷۰)؛ و عدم شکل‌گیری و تحقق مبادله بر اساس عدالت توزیعی به نارضایتی سیاسی، اجتماعی، شورش، بحران و در نهایت کاهش انسجام منجر خواهد شد (کوثری، ۱۳۷۵: ۷۲).

هکتر^۱ بر این باور است که همبستگی قومی ممکن است در داخل یک واحد ملی در حال ظهور و در نتیجه تشدید تعارض، نابرابری و بی‌عدالتی‌های ناحیه‌ای میان یک مرکز فرهنگی و قومی شکل بگیرد. به این ترتیب، وی تبیین دوام همبستگی قومی در جوامع مدرن را در درون چارچوب مدل «قومیت-عکس‌العمل» طرح می‌کند. در این دیدگاه همبستگی و چالش عکس‌العملی است که از جانب یک گروه پیرامونی و از نظر فرهنگی مجزا شکل می‌گیرد. شکاف‌های قومی نیز از طریق نهادهای بوروکراتیک و دولتی تحکیم می‌شوند (احمدی، ۱۳۷۶: ۶۶). نوسازی و توسعه اقتصادی در کشورهایی که از تنوع قومی برخوردارند، به جریانی منجر می‌شود که هکتر «تقسیم کار فرهنگی» می‌نامد. در این تقسیم کار فرهنگی که الگویی از تبعیض و بی‌عدالتی ساختاری است، افراد بر مبنای ویژگی‌ها یا مشخصه‌های فرهنگی قابل مشاهده، به انواع خاص اشتغال و سایر نقش‌های اجتماعی گماشته می‌شوند. این تعامل به ایجاد ساختار اجتماعی «حاکم-محکوم» یا «مسلط-زیر سلطه» منجر می‌شود. مایکل هکتر، در نظریه خود، معتقد است مدرنیزاسیون و افزایش تماس گروه‌های قومی در چارچوب یک دولت، ضرورتاً نه باعث وحدت، بلکه برعکس احتمالاً به منازعه قومی منجر می‌شود. این امر به علت توسعه نابرابر مناطق یک کشور است. همبستگی و انسجام اجتماعی زمانی افزایش می‌یابد که این بی‌عدالتی‌ها کاهش یابند (صالحی امیری، ۱۳۸۸: ۲۴۴).

دویچ مفهوم اجتماع امنیتی در ادبیات جامعه‌شناسی را به معنای اجتماع گروهی از مردم بر اساس اطمینان و اعتماد متقابل می‌داند. از معیارها و ویژگی‌های اجتماع امنیتی هویت جمعی و سیاسی، تعاملات پایدار، وابستگی متقابل، نهادهای مشترک، اعتماد متقابل، هنجارها و ایده‌های مشترک و انسجام است. معیاری که به پیوند بازیگران و اعضای اجتماع منجر می‌شود. این اندیشه‌پرداز بر ارتباطات و ضرورت آن در اجتماع به منظور فراهم‌شدن زمینه‌های

1. Heckter

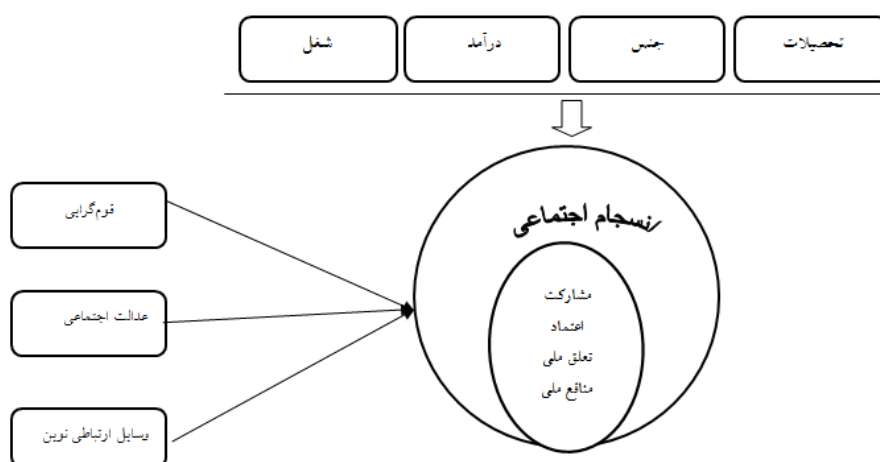
همفکری، همدلی و همکاری تأکید دارد. در این زمینه، کارل دوویچ وسایل ارتباط جمعی را موجب انسجام اجتماعی و سیاسی جوامع می‌داند و علاوه بر آن ایجاد واحدها و گروه‌های سیاسی و سازمان‌های بین‌المللی، ایجاد تفاهم و تساهل میان فرهنگ‌ها و ارزش‌ها، همسازی گروه‌های مختلف اجتماعی و همبستگی ملی و بین‌المللی را از کارویژه‌های ارتباطات جمعی می‌داند (مشیرزاده، ۱۳۸۵: ۴۱-۴۲). دوویچ به مطالعه همگرایی و واگرایی در عرصه ملی و بین‌المللی پرداخته، توسعه را در ارتباط با اقوام و یکپارچگی ملی بررسی کرده است. او معتقد است که توسعه‌یافتگی در جوامع چند قومی، بر اثر گسترش ارتباطات، موجب شناخت بیشتر اقوام می‌شود و در نتیجه یکپارچگی میان آنان را تقویت خواهد کرد (رجب نسب، ۱۳۸۰: ۱۰۳). کارل دوویچ که در رأس متفکران رهیافت نوسازی قرار دارد، شش فرایند را در یکپارچگی و انسجام دخیل می‌داند که عبارتند از: ۱. الگوهای اسکان و حمل و نقل و توسعه ارتباطات؛ ۲. ارتباطات اجتماعی؛ ۳. نخبگان؛ ۴. یکپارچگی قبایل؛ ۵. یکپارچگی حوزه‌های اداری (شکل‌گیری دولت مدرن) و ۶. یکپارچگی زبان (تی، ۱۳۷۸: ۲۰۹).

چارچوب نظری

همان‌طور که در مبانی نظری و تجربی بیان شد، انسجام، اجماع در ارزش‌ها، اعتقادات و مجموعه‌ای از اصول مورد توافق است. به عبارتی شاخص وجود انسجام اجتماعی، پذیرش همگانی قوانین، قواعد و هنجارها، پیوند و مشارکت در نهادهای اجتماعی، احساس تعلق، اعتماد و شکل‌گیری منافع ملی مردم‌گراست (دورکیم، پارسونز، بلاو، هکتر، دوویچ). انسجام اجتماعی تحت تأثیر عوامل مختلفی از قبیل قوم‌گرایی، احساس تبعیض و بی‌عدالتی و توسعه نابرابری، تحقیر و نادیده‌انگاری هویت‌های قومی، پیشرفت فناوری‌های ارتباطی و سست شدن مرزهای جغرافیایی، امکان برقراری روابط فرامرزی با اقوام و گروه‌های هم‌تبار، موقعیت ژئوپلیتیکی اقوام و مشخصه‌های مختلف اقتصادی-اجتماعی شخص، نظیر شغل، تحصیلات، سن و ... است.

وسایل ارتباطی نوین و اطلاعاتی نیز از جمله ابزار نوینی‌اند که صاحب‌نظران کارکردهای دوگانه‌ای را برای آن قائل‌اند؛ برخی این وسایل را مهم‌ترین عامل حمایت از هنجارها، اجماع ملی و انسجام اجتماعی تفاهم و تساهل میان فرهنگ‌ها و ارزش‌ها، به منظور همگن‌سازی، یکسان‌سازی و انسجام اجتماعی می‌دانند (لی‌جان، ۱۹۷۲؛ دوویچ، ۱۹۸۵؛ بریجان، ۱۹۷۷). از

سوی دیگر، برخی دیگر معتقدند که رسانه‌های جمعی در عصر جدید تقسیم‌بندی و انشقاق بین گروه‌های اجتماعی، طبقات و ملت‌ها را تشدید کرده‌اند. بر این اساس رسانه‌های ارتباطی از یک سو به متجانس‌سازی بیشتر شهروندان و از سوی دیگر به بخشی‌شدن آنها منجر می‌شوند (دیجک^۱، ۱۹۹۹ رینگلد، ۱۹۹۳). از دیگر عوامل مؤثر بر انسجام، قوم‌گرایی، احساس تبعیض و بی‌عدالتی و توسعه نابرابری است و چنانچه بی‌عدالتی مصادیق عینی و ذهنی داشته باشد و با توزیع نابرابر منابع ثروت همسو شود انسجام را تحت تأثیر قرار می‌دهد؛ بنابراین الگوی تبیین این تحقیق با پایه‌فرار دادن رویکرد پارسونز و تکمیل آن با رویکردهای نظری بلاو، هکتر و دویچ در زمینه ابعاد متغیر وابسته، انسجام اجتماعی و متغیرهای مستقل قوم‌گرایی و عدالت اجتماعی را صورت‌بندی کرده است.

نمودار ۱. الگوی نظری تحقیق

فرضیه‌های تحقیق

با توجه به پیشینه‌های نظری و تجربی تحقیق، فرضیه‌های زیر استخراج شده است:

۱. میزان انسجام اجتماعی بر حسب دو قوم کرد و آذری متفاوت است.
۲. میزان انسجام اجتماعی دو قوم آذری و کرد بر حسب ویژگی‌های فردی تغییر می‌کند.

۳. بین میزان انسجام اجتماعی و باور به ارزش‌های قومی در دو گروه قومی آذری و کرد رابطه وجود دارد.
۴. بین میزان انسجام اجتماعی و احساس عدالت در دو گروه قومی آذری و کرد رابطه وجود دارد.
۵. بین میزان انسجام اجتماعی و میزان استفاده از وسایل ارتباط جمعی در دو گروه قومی آذری و کرد رابطه وجود دارد.

روش تحقیق

با توجه به این‌که هدف تحقیق حاضر، مطالعه تطبیقی میزان انسجام اجتماعی دو قومیت آذری و کرد است، از روش پیمایش^۱ و روش کتابخانه‌ای (اسنادی) بهره گرفته شده است. این مطالعه به لحاظ ماهیت، کاربردی، به لحاظ معیار زمان، مقطعی و به لحاظ معیار وسعت، پنهانگر است. حجم نمونه در دو شهر سنندج و تبریز با استفاده از فرمول کوکران ۷۶۸ نفر محاسبه شد. در این تحقیق، از روش نمونه‌گیری خوشه‌ای متناسب با حجم (PPS) استفاده شد. به این صورت که ابتدا از مناطق ۱۰ گانه تبریز و مناطق ۶ گانه سنندج هر کدام، سه منطقه به عنوان سه خوشه اصلی در نظر گرفته شدند و در مرحله بعد خیابان‌ها و میدان‌ها اصلی هر منطقه از شهرداری در حکم بلوک برای خوشه‌ها در نظر گرفته شد؛ در مرحله آخر به روش اتفاقی، پاسخگویان مطالعه شدند.

با توجه به روش نمونه‌گیری مورد استفاده در مطالعه حاضر، پس از تعیین حجم نمونه به وسیله فرمول کوکران، به تناسب جمعیت ساکن در هر یک از مناطق شهرداری، برای هر کدام تعدادی پرسشنامه در نظر گرفته شد تا مطابق حجم جمعیت آماری در آن مناطق تکمیل شوند. برای جمع‌آوری داده‌ها از پرسشنامه محقق‌ساخته، استفاده شده است. تجزیه و تحلیل داده‌ها با استفاده از نرم‌افزار کامپیوتری SPSS انجام شده است. با استفاده از داده‌های آزمون مقدماتی (پیش‌آزمون) میزان آلفای کرونباخ برای متغیرهایی که به صورت سازه تهیه شده بودند محاسبه شد که آلفای همه سازه‌ها بالای ۷۰ درصد بود.

---

1. Survey

تعریف مفاهیم

۱. متغیر وابسته

واژه انسجام اجتماعی بر توافق جمعی اعضای یک جامعه اطلاق می‌شود که حاصل پذیرش و درونی‌کردن نظام ارزشی و هنجاری یک جامعه و تعلق جمعی و تراکمی تعامل افراد آن جامعه است (ازکیا و غفاری، ۱۳۸۳: ۲۸۷). این مفهوم در چهار بعد اعتماد اجتماعی، مشارکت اجتماعی، تعلق ملی و منافع ملی با ۴۲ گویه پنج‌گزینه‌ای در سطح مقیاس ترتیبی عملیاتی شده است.

مشارکت اجتماعی به آن دسته از فعالیت‌های ارادی دلالت دارد که از طریق آن‌ها اعضای یک جامعه در امور محله، شهر و روستا شرکت می‌کنند و به صورت مستقیم یا غیر مستقیم در شکل‌دادن به حیات اجتماعی مشارکت دارند (شیخ حسنی و مهمان‌دوست، ۱۳۸۹: ۱۱۰). برای عملیاتی‌کردن این مفهوم در سه بعد اقتصادی، اجتماعی و سیاسی از ۱۲ گویه پنج‌گزینه‌ای در سطح مقیاس ترتیبی استفاده شد. میزان آلفای این متغیر ۰/۸۱ است.

احساس تعلق از نظر دورکیم به احساس تعهد و علاقه شهروندان نسبت به محیط اجتماعی، فرهنگی و سیاسی و ملی گفته می‌شود (علمی و آوریده، ۱۳۸۹: ۴۰). این مفهوم در سه بعد، با ۱۱ گویه پنج‌گزینه‌ای در سطح مقیاس ترتیبی با شاخص‌های تعلق به سرزمین، پرچم، زبان فارسی، موسیقی ایرانی و حفظ سنت‌ها سنجیده شد و میزان آلفای آن ۰/۸۷ است. منافع ملی، جمع عناصر مادی و معنوی یک جامعه است که در شکل‌گیری منابع و امکانات داخلی دولت‌ها و نقش آن‌ها در صحنه بین‌المللی تأثیر به‌سزایی دارد (محرابی، ۱۳۸۸: ۱۲۸-۱۲۷). این مفهوم با ۶ گویه پنج‌گزینه‌ای در سطح مقیاس ترتیبی با شاخص‌های سرزمین، حاکمیت ملی، کارایی، حفظ نهادها، شخصیت‌های ملی سنجیده شد و میزان آلفای آن ۰/۹۰ است. اعتماد به معنای باور به رفتار، گفتار و احساسی که از دیگران انتظار می‌رود، است (افه، ۱۳۸۴: ۲۱۱). برای عملیاتی‌کردن این مفهوم از ۱۲ گویه پنج‌گزینه‌ای در ابعاد اعتماد بین‌فردی، تعمیم‌یافته و نهادی استفاده شد و میزان آلفای آن ۰/۷۶ است.

۲. متغیرهای مستقل

عدالت اجتماعی به توزیع عادلانه و منصفانه امکانات اجتماعی یک جامعه اطلاق می‌شود. برای عملیاتی‌کردن این مفهوم از ۱۳ گویه پنج‌گزینه‌ای در ابعاد فرهنگی، اقتصادی، اجتماعی و

سیاسی با شاخص‌های دسترسی به خدمات آموزشی، موقعیت‌های سیاسی، فرصت‌های اجتماعی، مشاغل، امکانات بهداشتی، توزیع ثروت، توزیع درآمد نفت و برابری فعالیت‌های اقتصادی با میزان آلفای ۰/۸۰ سنجیده شده است.

قوم‌گرایی به میزان گرایش یک فرد به مؤلفه‌های قومیت خود اطلاق می‌شود. برای عملیاتی‌کردن این مفهوم در سه بعد عاطفی، اجتماعی و فرهنگی با ۱۲ گویه پنج‌گزینه‌ای در سطح مقیاس ترتیبی با شاخص‌های تعلق قومی، ازدواج قومی، تعاملات قومی، ترجیحات قومی، تعلق به زبان قومی و محلی، لباس محلی و موسیقی محلی با میزان آلفای ۰/۷۱ سنجیده شده است. رسانه‌های جمعی به وسایل انتقال پیام‌ها از فرستنده یا فرستندگان به مخاطب یا مخاطبان گفته می‌شود؛ برای عملیاتی‌کردن این مفهوم از ۶ گویه پنج‌گزینه‌ای در زمینه روزنامه، کتاب، رادیو، تلویزیون، ماهواره و اینترنت استفاده شده است.

یافته‌های تحقیق

توصیف داده‌ها

بر مبنای داده‌های تحقیق، کمترین سن پاسخگوها ۲۰ و بیشترین سن ۶۴ سال است که گروه سنی ۲۹-۲۰ سال بیشترین درصد را در قوم آذری تشکیل می‌دهد. میانگین سنی پاسخگویان آذری ۳۵/۵ سال و انحراف معیار ۹/۸۳ است. گروه سنی ۳۹-۳۰ سال بیشترین درصد را در قوم کرد شامل می‌شود که ۲۶/۳ درصد از پاسخگویان در این رده سنی قرار دارند. میانگین سنی پاسخگویان کرد ۳۵/۵۸ سال و انحراف معیار ۹/۱۲ است. در کل نمونه، میانگین سنی پاسخگویان ۳۳/۴۸ سال و انحراف معیار ۹/۶۶ است. از بین پاسخگویان آذری، ۵۱ درصد مرد و ۴۹ درصد زن و در بین پاسخگویان کرد ۵۱/۳ درصد مرد و ۴۸/۷ درصد زن است. در کل نمونه نیز، فراوانی پاسخگویان مرد و زن به ترتیب ۵۱/۲ و ۴۸/۸ درصد است. از بین پاسخگویان قوم آذری ۵۳/۱ درصد متأهل و ۴۶/۹ درصد مجرد و از بین پاسخگویان قوم کرد ۷۷/۳ درصد متأهل و ۲۲/۷ درصد مجردند که درصد متأهلین قوم کرد بیشتر از آذری‌هاست. به لحاظ اشتغال، ۰/۴۵ درصد مشاغل دولتی، ۰/۱۵ درصد خانه‌دار، ۰/۱۰ درصد بیکار و مابقی شغل آزاد دارند. ۶۱/۱ درصد پاسخگویان، لیسانس، ۱۱/۱ درصد فوق لیسانس به بالاتر و ۲۸/۳

دیپلم و دیپلم به پایین‌اند.

یافته‌های استنباطی

فرضیه ۱. میزان انسجام اجتماعی بر حسب دو قوم کرد و آذری متفاوت است. نتایج آزمون تی مستقل در جدول ۱ نشان می‌دهد میانگین میزان انسجام اجتماعی قومیت آذری بالاتر از قومیت کرد است و این تفاوت با سطح اطمینان ۹۹ درصد تأیید می‌شود. داده‌ها مؤید معناداری (۰/۰۰۰) تفاوت ابعاد انسجام اجتماعی دو قوم است؛ یعنی میزان اعتماد، تعلق ملی، منافع ملی و مشارکت اجتماعی نزد آذری‌ها بیشتر از کردهاست. همچنین تفاوت معناداری در متغیر عدالت اجتماعی در بین دو قوم مشاهده می‌شود به طوری که آذری‌ها از احساس عدالت بیشتری نسبت به کردها برخوردارند. با توجه به داده‌های جدول، تفاوتی در میزان قوم‌گرایی دو قوم وجود ندارد. همچنین در استفاده از رسانه خارجی تفاوت معناداری بین دو قومیت مشاهده می‌شود به طوری که آذری‌ها بیشتر از کردها در معرض رسانه‌های خارجی اند ولی در رسانه‌های داخلی بین دو قوم تفاوتی یافت نشده است.

جدول ۱. آزمون تی مستقل متغیرهای تحقیق

قومیت	تعداد	میانگین	انحراف معیار	df	t	sig
اعتماد	آذری	۳۸۴	۱۳/۱	۷۵۷	۸/۸	۰/۰۰۰
	کرد	۳۸۲	۱۰/۹			
تعلق ملی	آذری	۳۸۴	۴۶/۱	۷۶۳	۴/۶	۰/۰۰۰
	کرد	۳۸۲	۴۳/۳			
مشارکت	آذری	۳۸۴	۴۶/۸	۷۵۶	۵/۳	۰/۰۰۰
	کرد	۳۸۲	۴۴			
منافع ملی	آذری	۳۸۴	۲۴/۸	۷۱۴	۹/۴	۰/۰۰۰
	کرد	۳۸۲	۲۱/۳			
انسجام کلی	آذری	۳۸۴	۱۵۵/۶	۷۳۷	۷/۳	۰/۰۰۰
	کرد	۳۸۲	۱۴۳/۹			
عدالت اجتماعی	آذری	۳۸۴	۲۸/۷۵	۷۶۴	۶/۱۵۳	۰/۰۰۰
	کرد	۳۸۲	۲۴/۲۶			
ارزش‌های قومی	آذری	۳۸۴	۴۳/۸۴	۷۶۴	۰/۰۸۱	۰/۹۳۵
	کرد	۳۸۲	۴۳/۸۰			
رسانه خارجی	آذری	۳۸۴	۶/۴۷۴	۷۶۴	۳/۶۰۲	۰/۰۰۰
	کرد	۳۸۴	۶/۰۱۵			
رسانه داخلی	آذری	۳۸۴	۶/۳۲۰	۷۶۲	-۰/۹۳۱	۰/۳۲۴
	کرد	۳۸۲	۶/۴۶۰			

فرضیه ۲. میزان انسجام اجتماعی دو قوم آذری و کرد برحسب ویژگی فردی (سن) تغییر می‌کند.

یافته‌های جدول ۲ نشان می‌دهد بین سن با انسجام اجتماعی، رابطه مستقیم و معنادار وجود دارد، به این صورت که با افزایش سن، میزان انسجام اجتماعی افراد افزایش می‌یابد و بر عکس. همچنین در ابعاد متعدد انسجام، بعد اعتماد بیشترین رابطه را با سن دارد. همچنین بین بعد مشارکت و سن رابطه معکوس و معناداری وجود دارد به این صورت که با افزایش سن افراد، میزان مشارکت آن‌ها کاهش می‌یابد و بر عکس.

جدول ۲. ضریب همبستگی سن و انسجام اجتماعی

ابعاد انسجام اجتماعی	سن	اعتماد	تعلق ملی	مشارکت	منافع ملی
اعتماد	/.۱۴۲**	۱			
تعلق ملی	/.۰۴۷	/.۴۸۳**	۱		
مشارکت	-/.۱۲۹	/.۳۸۶	/.۴۹۱***	۱	
منافع ملی	/.۰۲۸	/.۴۴۸**	/.۵۹۲**	/.۶۵۳**	۱
انسجام اجتماعی	/.۱۰۱	/.۸۲۰**	/.۶۲۵**	/.۶۳۷**	/.۸۶۷**

*** $p < 0.001$ ** $p < 0.01$ * $p < 0.05$

فرضیه ۳. میزان انسجام اجتماعی دو قوم آذری و کرد برحسب سطح تحصیلات تغییر می‌کند.

نتایج تحلیل واریانس یک‌طرفه جدول ۳ نشان می‌دهد بین سطوح تحصیلی مختلف از نظر میزان انسجام اجتماعی ($F = 10$) و سطح معناداری (0.000) تفاوت وجود دارد. آزمون LSD که نشان‌دهنده تفاوت گروه‌هاست، نشان می‌دهد کمترین و بیشترین میزان انسجام به ترتیب در افراد با سطح تحصیلی فوق دیپلم و ابتدایی دیده می‌شود.

جدول ۳. آنالیز واریانس یک‌طرفه تحصیلات پاسخگو و انسجام اجتماعی

Sig	F	dF	انحراف معیار	میانگین	تعداد	
.۰۰۰۰	۱۰	۷۶۷	۱۵/۵	۱۶۷/۸	۱۳	ابتدایی
			۲۳	۱۴۸/۸	۲۸	راهنمایی
			۱۹/۲	۱۵۵/۱	۱۷۰	دیپلم
			۲۳/۹	۱۳۹/۳	۱۴۱	فوق دیپلم
			۲۲/۲	۱۵۰/۵	۳۳۱	لیسانس
			۲۶/۶	۱۵۱/۵	۸۵	فوق و بالاتر
			۲۳	۱۴۹/۸	۷۶۸	جمع کل

فرضیه ۴. میزان انسجام اجتماعی دو قوم آذری و کرد برحسب میزان درآمد تغییر می‌کند.

نتایج تحلیل واریانس یک‌طرفه جدول ۴ نشان می‌دهد که بین افراد با گروه‌های درآمدی مختلف در برخورداری میزان انسجام اجتماعی با مقدار ($F = 6/6$) و سطح معناداری ($0/000$)، تفاوت وجود دارد. پس‌آزمون LSD، مؤید آن است که گروه درآمدی (1201000 تا 1700000 تومان) نسبت به سایر گروه‌های درآمدی از انسجام بیشتری برخوردار است.

جدول ۴. آنالیز واریانس یک‌طرفه درآمد و انسجام اجتماعی

متغیر	تعداد	میانگین	انحراف معیار	dF	F	Sig
زیر ۷۰۰ هزار تومان	۱۵۸	۱۴۹/۸	۲۲/۳	۷۶۷	۶/۶	۰/۰۰۰
۱۲۰۰۰۰ تا ۷۰۰۰۰۰ تومان	۴۱۲	۱۴۷/۵	۲۰/۲			
۱۷۰۰۰۰ تا ۱۲۰۱۰۰۰ تومان	۱۷۲	۱۵۶/۳	۲۷/۶			
۱۷۰۰۰۰ تومان به بالا	۲۶	۱۴۴	۲۷/۸			
جمع کل	۷۶۸	۱۴۹/۸	۲۳			

فرضیه ۵. میزان انسجام اجتماعی دو قوم آذری و کرد برحسب وضعیت شغلی تغییر می‌کند.

نتایج تحلیل واریانس یک‌طرفه جدول ۵ نشان می‌دهد که بین گروه‌های شغلی مختلف در میزان انسجام اجتماعی با مقدار ($F = 4/1$) و سطح معناداری ($0/003$) تفاوت وجود دارد. پس‌آزمون LSD نشان می‌دهد بیشترین اختلاف میزان انسجام اجتماعی بین گروه شغلی کارمند با سایر گروه‌های شغلی است.

جدول ۵. آنالیز واریانس یک‌طرفه وضعیت شغلی و انسجام اجتماعی

متغیر	تعداد	میانگین	انحراف معیار	dF	F	Sig
بیکار	۶۴	۱۳۴/۵	۱۶/۶	۷۶۷	۴/۱	۰/۰۰۳
کارگر	۲۱۱	۱۳۸/۴	۲۳/۵			
خانه‌دار	۷۹	۱۳۳/۳	۲۳/۹			
کارمند	۳۳۲	۱۴۲/۹	۲۳/۳			
آزاد	۸۲	۱۴۰/۸	۲۴/۷			
جمع کل	۷۶۸	۱۳۹/۷	۲۳/۳			

فرضیه ۶. بین میزان انسجام اجتماعی و باور به ارزش‌های قومی در دو گروه قومی آذری و کرد رابطه وجود دارد.

همان‌طور که داده‌های جدول ۶ نشان می‌دهند بین قوم‌گرایی با تمامی ابعاد انسجام اجتماعی و همچنین انسجام اجتماعی کل، رابطه معنادار وجود دارد؛ یعنی با افزایش قوم‌گرایی، میزان انسجام اجتماعی نیز افزایش می‌یابد که این میزان در میان قوم آذری $0/282^{**}$ و در میان قوم کرد $0/206^{**}$ است. بیشترین و کمترین رابطه به ترتیب، بین بعد عاطفی قوم‌گرایی با انسجام اجتماعی و بین بعد اجتماعی قوم‌گرایی با انسجام اجتماعی دیده می‌شود. داده‌ها مؤید آن است که بیشترین رابطه، بین قوم‌گرایی و ابعاد تعلق ملی، مشارکت و منافع ملی است و کمترین رابطه بین قوم‌گرایی و بعد اعتماد اجتماعی.

جدول ۶. ضریب همبستگی قوم‌گرایی و انسجام اجتماعی

متغیرها	قومیت	عاطفی	اجتماعی	فرهنگی	قوم‌گرایی کل
اعتماد	آذری	$0/234^{**}$	$0/152^{**}$	$0/089$	$0/244^{**}$
	کرد	$-0/071$	$0/124^*$	$0/037$	$0/012$
	کل	$0/081^*$	$0/119^{**}$	$-0/064$	$0/084^*$
تعلق ملی	آذری	$0/273^{**}$	$0/048$	$0/364^{**}$	$0/314^{**}$
	کرد	$-0/271^{**}$	$-0/308^{**}$	$0/042$	$-0/302^{**}$
	کل	$0/119^{**}$	$0/118^{**}$	$0/111^{**}$	$0/173^{**}$
مشارکت	آذری	$0/033$	$0/117^*$	$0/160^{**}$	$0/129^*$
	کرد	$-0/272^{**}$	$-0/223^{**}$	$-0/035$	$-0/287^{**}$
	کل	$-0/101^{**}$	$-0/056$	$0/042$	$-0/072^*$
منافع ملی	آذری	$0/025$	$0/104^*$	$0/299^{**}$	$0/166^{**}$
	کرد	$-0/224^{**}$	$-0/112^*$	$-0/049$	$-0/206^{**}$
	کل	$-0/111^{**}$	$-0/001$	$0/015$	$-0/061$
انسجام	آذری	$0/200^{**}$	$0/132^{**}$	$0/286^{**}$	$0/281^{**}$
	کرد	$-0/224^{**}$	$-0/112^*$	$-0/049$	$-0/206^{**}$
	کل	$-0/009$	$0/062$	$0/037$	$0/051$

$0/05 < p < 0/01^{**}$

فرضیه ۷. بین میزان انسجام اجتماعی و احساس عدالت در دو گروه قومی آذری و کرد رابطه وجود دارد.

همان طور که در جدول ۷ مشاهده می‌شود رابطه انسجام اجتماعی و میزان عدالت اجتماعی، رابطه‌ای معنادار و مثبت با ضریب همبستگی $0/349^{***}$ است. این به آن معناست که با افزایش عدالت در ابعاد متعدد، در سطح قومیت‌ها، انسجام اجتماعی نیز بیشترین افزایش را خواهد داشت. داده‌ها نشان می‌دهد با افزایش عدالت، حداکثر افزایش به ترتیب در ابعاد اعتماد ($0/430^{***}$)، احساس تعلق ($0/313^{***}$) و منافع ملی ($0/244^{***}$) و کمترین میزان در بعد مشارکت ($0/114^{***}$) مشاهده می‌شود. این رابطه در هر دو قوم کرد و آذری نیز تأیید شد یعنی با افزایش میزان ابعاد عدالت به ویژه در ابعاد فرهنگی و اقتصادی، میزان انسجام اجتماعی نیز افزایش می‌یابد و برعکس. بین بعد فرهنگی و اقتصادی عدالت با تمامی ابعاد انسجام اجتماعی رابطه معنادار و مثبت وجود دارد.

جدول ۷. ضریب همبستگی عدالت اجتماعی و انسجام اجتماعی

متغیرها	قومیت	فرهنگی	سیاسی	اقتصادی	اجتماعی	عدالت کل
اعتماد	آذری	$0/138^{**}$	$0/239^{**}$	$0/152^{**}$	$0/228^{**}$	$0/234^{**}$
	کرد	$0/385^{**}$	$0/413^{**}$	$0/546^{**}$	$0/582^{**}$	$0/582^{**}$
	کل	$0/280^{***}$	$0/343^{***}$	$0/375^{***}$	$0/433^{***}$	$0/430^{***}$
تعلق ملی	آذری	$0/127^*$	$0/088$	$0/055$	$0/188^{**}$	$0/147^{**}$
	کرد	$0/345^{**}$	$0/315^{**}$	$0/408^{**}$	$0/382^{**}$	$0/418^{**}$
	کل	$0/253^{***}$	$0/219^{***}$	$0/260^{***}$	$0/307^{***}$	$0/313^{***}$
مشارکت	آذری	$-0/088$	$0/035$	$-0/007$	$0/093$	$0/010$
	کرد	$0/216^{**}$	$0/045$	$0/204^{**}$	$0/045$	$0/137^{**}$
	کل	$0/097^{**}$	$0/072^*$	$0/138^{**}$	$0/082^*$	$0/114^{***}$
منافع ملی	آذری	$0/118^*$	$0/184^{**}$	$0/010$	$0/125^*$	$0/136^{**}$
	کرد	$0/303^{**}$	$0/101^*$	$0/272^{**}$	$0/145^{**}$	$0/229^{**}$
	کل	$0/268^{***}$	$0/188^{**}$	$0/213^{**}$	$0/163^{***}$	$0/244^{***}$
انسجام اجتماعی	آذری	$0/091$	$0/165^{**}$	$0/073$	$0/207^{**}$	$0/168^{**}$
	کرد	$0/397^{**}$	$0/286^{**}$	$0/460^{**}$	$0/375^{**}$	$0/433^{***}$
	کل	$0/279^{***}$	$0/259^{***}$	$0/312^{***}$	$0/318^{***}$	$0/349^{***}$

$^{**} < p/0.01$ $^{***} < p/0.001$ $^* < p/0.05$

فرضیه ۸. بین میزان انسجام اجتماعی و میزان استفاده از وسایل ارتباط جمعی در دو گروه قومی آذری و کرد رابطه وجود دارد.

بر اساس اطلاعات جدول ۸، نتایج آزمون همبستگی بین وسایل ارتباط جمعی و انسجام اجتماعی نشان می‌دهد بین رسانه داخلی و انسجام اجتماعی کل، رابطه معنادار و مستقیم وجود دارد یعنی با افزایش استفاده از وسایل ارتباط جمعی انسجام اجتماعی، افزایش می‌یابد و برعکس. ولی رسانه خارجی با تمام بدهای انسجام اجتماعی از رابطه معنادار و معکوسی برخوردار است یعنی با افزایش استفاده از رسانه‌های خارجی میزان انسجام اجتماعی کاهش می‌یابد و برعکس.

جدول ۸. ضریب همبستگی رسانه و انسجام اجتماعی

متغیرها	رسانه داخلی	رسانه خارجی	رسانه کل
اعتماد	۰/۲۲۷**	-۰/۱۸۵**	۰/۰۰۷
تعلق ملی	۰/۲۰۱**	-۰/۰۹۹**	۰/۰۴۸
مشارکت	۰/۰۳۶	-۰/۲۶۳**	-۰/۱۸۹**
منافع ملی	۰/۰۴۰	-۰/۲۷۰**	-۰/۱۵۱**
انسجام اجتماعی	۰/۱۴۴**	-۰/۲۴۹**	-۰/۰۸۰*

$$** < p < 0.01 \quad * < p < 0.05$$

تحلیل روابط چندمتغیره انسجام اجتماعی

در صورتی که بخواهیم اطلاعات بیشتری از رابطه و شدت دو یا چند متغیر داشته باشیم و بدانیم به ازای تغییرات در متغیرهای مستقل (X_i) چه مقدار به متغیر وابسته (Y) افزوده و یا کاسته می‌شود، از تحلیل رگرسیون استفاده می‌کنیم. در این قسمت از تحلیل داده، به منظور بیان و شناسایی دقیق‌تر داده‌های پژوهش از تحلیل چندمتغیره استفاده شده است؛ این سطح تحلیل، امکان می‌دهد متغیرهای چندگانه به طور هم‌زمان با متغیر وابسته در ارتباط باشند و مهم‌ترین متغیرها برحسب میزان همبستگی و قدرت تبیین مشخص شوند. برای تحلیل این بخش، از آزمون رگرسیون چندمتغیره به روش گام به گام^۱ استفاده شد. نتایج جدول نشان می‌دهد میزان همبستگی متغیرهای مستقل با متغیر وابسته انسجام ۰/۴۷۵ است که نشان از همبستگی متوسط رو به بالای متغیرها دارد، همچنین ضریب تبیین به دست آمده ۰/۲۲۱ است که

1. Stpwise

نشان می‌دهد کلیه متغیرهای تحقیق به ترتیب قدرت تبیین و پیش‌بینی، ۲۲/۱ درصد تغییرات متغیر وابسته را دارند.

جدول ۹. متغیرهای وارد شده در معادله رگرسیون انسجام اجتماعی

Sig	F	R ²	Sig	T	Beta	S.E	B	متغیر پیش‌بینی
			۰/۰۰۰	۳۳/۷۱۹	-	۴/۲۹۵	۱۴۴/۸۱	مقدار ثابت
			۰/۰۰۰	۸/۶۲۳	۰/۲۸۷	۰/۰۷۴	۰/۶۴۰	عدالت
۰/۰۰۰	۵۲/۵۵	۰/۲۲۶	۰/۰۰۰	-۹/۳۳۱	-/۳۳۹	۰/۴۰۲	-۳/۷۴۸	رسانه خارجی
			۰/۰۰۰	۶/۰۹۶	۰/۲۲۹	۰/۴۸۸	۲/۹۷۵	رسانه داخلی
			۰/۰۱۵	-۲/۴۴۲	-/۰۸۳	۰/۰۸۱	-۰/۱۹۷	سن

نتیجه‌گیری

همان‌طور که اشاره شد انسجام اجتماعی مجموعه‌ای از عوامل و عناصر است که امکان ارتباط، اعتماد، تعلق و پیوستگی افراد یک اجتماع را در ابعاد مختلف فراهم و استحکام و ثبات و تداوم آن را در طول زمان میسر می‌کند. بر همین اساس، شناخت متغیرهای مؤثر بر آن بسیار حائز اهمیت است. وجود قومیت‌ها به عنوان قسمی از خرده‌فرهنگ‌ها، از متغیرهای مهم و تأثیرگذار بر انسجام اجتماعی است که در صورت بی‌توجهی به آن، خطر بالقوه‌ای را با خود به همراه دارد. در همین زمینه، در پژوهش حاضر بر آن بودیم تا دریا بیم میزان انسجام اجتماعی در دو قومیت آذری و کرد چگونه است؟ و عوامل تأثیرگذار در کاهش و افزایش آن کدام‌اند؟ برای این هدف از ابعاد نظری پارسونز، هکتر و دوویچ استفاده کردیم. تحقیق با ۷۶۸ نمونه از طریق نمونه‌گیری خوشه‌ای چندمرحله‌ای در مناطق مختلف دو شهر تبریز و سنندج انجام شد. نتایج تحقیق مؤید آن است که میزان انسجام اجتماعی در دو قومیت از وضعیت نسبتاً مناسبی برخوردار است. میزان انسجام مردان و زنان تفاوتی ندارد؛ به موازات افزایش تحصیلات کاهش می‌یابد؛ با افزایش سن و درآمد افزایش می‌یابد؛ در مشاغل دولتی بیش از مشاغل آزاد است و میزان آن در ابعاد متعدد در بین آذری‌ها بیشتر از قومیت کرد است. داده‌ها همچنین نشان می‌دهد که میزان احساس عدالت در تمامی ابعاد در هر دو قوم پایین بوده و بیشترین نابرابری در بعد اقتصادی و سیاسی گزارش شده است؛ این احساس در بین کردها نسبت به آذری‌ها قوی‌تر است. میزان انسجام، از میزان متوسط بالاتر است و میزان قوم‌گرایی و

احساس تعلق عاطفی و فرهنگی نیز نسبت به عناصر و مؤلفه‌های فرهنگی فروملی بالاست و این میزان در بین آذری‌ها نسبت به کردها بالاتر است.

داده‌های تحقیق نشان می‌دهد بین سن و انسجام اجتماعی رابطه وجود دارد. بلاو نیز در نظریه خود به «ویژگی‌های اسمی» همچون سن، جنسیت و دین و رابطه آن با انسجام اشاره می‌کند؛ این فرضیه با نظریه بلاو منطبق است. از دیگر عوامل تأثیرگذار بر میزان انسجام اجتماعی تحصیلات است. نتایج به دست آمده نشان می‌دهد بیشترین و کمترین میانگین به ترتیب مربوط به مقطع ابتدایی و فوق‌دیپلم است و تفاوت معناداری بین مقطع‌های تحصیلی دیده می‌شود. افراد با کمترین میزان تحصیلات، انسجام بیشتری دارند؛ نتیجه حاضر با یافته‌های نیازی (۱۳۹۰) همخوانی ندارد، به بیان وی با افزایش میزان تحصیلات انسجام نیز افزایش می‌یابد ولی با نتیجه یافته‌های روان‌بخش (۱۳۸۶) همخوانی دارد.

یافته‌های حاضر تفاوت برخورداری از انسجام اجتماعی را در گروه‌های درآمدی مختلف تایید می‌کند. نتیجه حاضر با یافته‌های روان‌بخش (۱۳۸۶) همخوانی ندارد؛ ولی با یافته‌های هافستر و جیانوس (۱۹۹۷) همخوانی دارد. همچنین انسجام اجتماعی در بین گروه‌های شغلی کارمند و دولتی از میانگین بالاتری نسبت به سایر گروه‌های شغلی برخوردار بوده است؛ بنابراین رابطه شغل و انسجام تأیید می‌شود. نتیجه حاضر با رویکرد صاحب‌نظرانی که اذعان دارند هر چه افراد جامعه از درآمد بیشتر، ثبات شغلی و امنیت معیشتی برخوردار باشند، مشارکت آنها در امور اجتماعی، سیاسی و فرهنگی بیشتر و احساس توافق و انسجام اجتماعی نیز افزایش خواهد یافت، همخوانی دارد. یافته حاضر با یافته‌های روان‌بخش (۱۳۸۶) هافستر و جیانوس (۱۹۹۷) همسوست.

نتایج تحقیق حاضر تفاوت میانگین انسجام اجتماعی دو قوم را تایید می‌کند، میانگین انسجام اجتماعی کل در قوم آذری بالاتر از قوم کرد است؛ که نتایج این تحقیق با یافته‌های نقدی و کمربیگی همخوانی دارد. به نظر می‌رسد دلیل احتمالی این امر، همان طور که آمار و تحقیقات نیز تأیید می‌کند، به شرایط و وضعیت اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی مطلوب‌تر آذری‌ها نسبت به کردها مرتبط باشد.

نتایج تحقیق مؤید آن است که رابطه قوم‌گرایی و انسجام اجتماعی در دو قوم کرد و آذری معنادار است و در بیشتر ابعاد ارزش‌های قوم‌گرایی با ابعاد انسجام اجتماعی در هر دو قوم رابطه منفی و معنادار وجود دارد. این یافته‌ها نه با یافته‌های نوابخش و همکاران (۱۳۸۸)

بلکه با یافته‌های ملکی (۱۳۸۶) همخوانی دارد. این نتیجه با ابعاد نظری هکتر نیز همخوانی دارد؛ چرا که اگر قومیت‌ها احساس کنند در حق آن‌ها اجحاف می‌شود با افزایش تمایلات قومی، میزان انسجام اجتماعی منطبق با کل جامعه کاهش می‌یابد.

در هر دو قوم، بین احساس عدالت اجتماعی و میزان انسجام اجتماعی رابطه معنادار و مثبت مشاهده شد؛ یعنی هر چه قومیت‌ها احساس عدالت بیشتری کنند انسجام اجتماعی آنها افزایش می‌یابد. مطابق با نظریه بلاو و هکتر و بر اساس قضاوت افراد نمونه، احساس بی‌عدالتی در بین قوم‌ها باعث تضعیف انسجام اجتماعی و بی‌تفاوتی قومیت‌ها در برابر تهدیدات امنیت ملی، از جمله حفظ و حمایت از حاکمیت می‌شود و به این ترتیب قدرت ملی ناشی از پشتوانه مردمی را تضعیف می‌کند. نتیجه تحقیق حاضر با یافته‌های ورگالنی (۲۰۱۱) و راجلیتون و همکاران (۲۰۰۷) تقریباً همسوست.

رابطه استفاده از وسایل ارتباط جمعی و میزان انسجام اجتماعی، بر مبنای داده‌های تحقیق حاضر، در سطح معناداری ۰/۰۱ با میزان (۲=۰ / ۰۸۰) تأیید شد. وسایل ارتباط جمعی در این تحقیق به صورت داخلی و خارجی در نظر گرفته شد تا تأثیر آن با دقت بررسی شود. رابطه وسایل ارتباط جمعی داخلی در بین هر دو قوم با میزان انسجام اجتماعی معنادار و مثبت بود بجز بعد مشارکت در قوم کرد که رابطه معنادار و منفی مشاهده شد. نتیجه تحقیق حاضر با ابعاد نظری لی جان، دویچ و بریجان همخوانی دارد. به زعم این صاحب‌نظران وسایل ارتباط جمعی به تعیین اولویت‌ها و شالوده‌سازی فرهنگ‌های ملی و محلی، عادات فکری مردم و ایجاد تفاهم و تساهل میان فرهنگ‌ها منجر می‌شوند.

رابطه میزان بهره‌مندی از وسایل ارتباط جمعی خارجی و میزان انسجام اجتماعی منفی و معکوس بود؛ یعنی هر چه میزان استفاده از این رسانه در بین قومیت‌ها بالا می‌رود انسجام اجتماعی نیز کاهش می‌یابد. نتیجه حاضر با مبانی فکری دیجک و برخی صاحب‌نظران دیگر همسوست. از نظر دیجک رسانه‌های جمعی در عصر جدید تقسیم‌بندی و انشقاق گروه‌های اجتماعی، طبقات و ملت‌ها را تشدید کرده‌اند، فرهنگ بومی و فراملی را در تقابل با فرهنگ فراملی قرار می‌دهند، احساس تبعیض و بی‌عدالتی و توسعه نابرابری را به تصویر می‌کشند و در نهایت این موضوع از توافق و وحدت خرده‌فرهنگ‌ها با فرهنگ ملی و انسجام اجتماعی می‌کاهد. نتایج این تحقیق با یافته‌های امام‌جمعه‌زاده و همکاران (۱۳۹۲) هماهنگ نیست. نتایج

رگرسیون چندمتغیره نشان داد ضریب تبیین به دست آمده ۲۲۱/۲ است که نشان می‌دهد کلیه متغیرهای تحقیق به ترتیب ۲۲/۱ درصد از تغییرات متغیر وابسته را تبیین و پیش‌بینی می‌کنند.

منابع

- احمدی، حمید (۱۳۷۶). قومیت و قوم‌گرایی در ایران؛ افسانه یا واقعیت؟. *فصلنامه اطلاعات سیاسی و اقتصادی*، سال یازدهم، شماره ۱۱۵ و ۱۱۶.
- ازکیا، مصطفی و غفاری، غلامرضا (۱۳۸۰). بررسی رابطه بین انسجام اجتماعی و مشارکت اجتماعی سازمان‌یافته روستاییان در نواحی روستایی شهرستان کاشان. *اقتصاد کاشان کشاورزی و توسعه*، سال ۹، شماره ۳۶، صص ۲۰۵-۱۷۵.
- ازکیا، مصطفی و غفاری، غلامرضا (۱۳۸۳). "بررسی رابطه بین انسجام اجتماعی و مشارکت اجتماعی سازمان‌یافته روستاییان در نواحی روستایی شهرستان کاشان" *فصلنامه اقتصاد کشاورزی و توسعه*، سال نهم، شماره ۳۶، صص ۲۰۵-۱۷۵.
- امام‌جمعه‌زاده، سید جواد؛ نقد، علی؛ صادقی، زهرا؛ رهبر، قاضی؛ محمود رضا، نوعی باغبان (۱۳۹۲). بررسی رابطه مصرف رسانه‌ای و انسجام اجتماعی (مطالعه موردی جوانان شهر تبریز). *فصلنامه مطالعات توسعه‌ی اجتماعی-فرهنگی*، دوره اول، شماره ۴، بهار ۹۲، صص ۳۱-۹.
- افه، کلاس (۱۳۸۴). چگونه می‌توان به شهروندان اعتماد داشت. *مجموعه مقالات سرمایه اجتماعی، اعتماد، دموکراسی، صفحات: ۲۷۴-۲۰۱*، نشر شیرازه.
- پورسعید، فرزاد (۱۳۸۶). گوناگونی و انسجام ملی در جامعه ایرانی. *فصلنامه مطالعات راهبردی*، سال دهم، شماره اول، صص ۶۰-۳۳.
- تقوایی، مسعود، قنبری، سیروس (۱۳۸۵). عدالت، اشتغال و امنیت اجتماعی. *ماهنامه اطلاعات سیاسی و اقتصادی*، سال بیست و یکم، شماره سوم و چهارم، ۱۰۵-۹۴.
- تنهایی، حسین ابوالحسن (۱۳۷۹). *درآمدی بر مکاتب و نظریه‌های جامعه‌شناسی*. مشهد: نشر مرندیز.
- حاجیانی ابراهیم، (۱۳۸۰) الگوی سیاست قومی در ایران. *فصلنامه راهبردی*، شماره ۱۱ و ۱۲، صص ۱۳۸-۱۱۹.
- چلبی، مسعود (۱۳۷۵). *جامعه‌شناسی نظم؛ تحلیل و تشریح نظری نظم اجتماعی*. نشر نی، چاپ اول.
- چلبی، مسعود (۱۳۸۵). *تحلیل اجتماعی در فضای کنش*. نشر نی.
- چلبی، مسعود، مهدی امیر کافی (۱۳۸۴). تحلیل چندسطحی انزوای اجتماعی. *مجله جامعه‌شناسی ایران*، دوره پنجم، شماره ۲، صص ۳۱-۳.
- دادگران، سید محمد (۱۳۸۴). *مبانی ارتباط جمعی*. نشر مروارید و فیروزه.

- رجب نسب، حمید (۱۳۸۰). بررسی تئوریک توسعه، گوناگونی قومی و همبستگی ملی. فصلنامه مطالعات ملی، سال سوم، شماره ۹، صص ۱۳۰-۵۲.
- روان بخش، محمدحسین (۱۳۸۶). بررسی تطبیقی میزان انسجام اجتماعی اقشار اجتماعی شمال و جنوب شهر تبریز. مجله پژوهشی دانشگاه اصفهان، جلد ۲۲، شماره ۲. صص ۳۵-۴۶.
- ریتزر، جورج (۱۳۸۴). نظریه‌های جامعه‌شناسی در دوران معاصر. ترجمه محسن ثلاثی. چاپ نهم، انتشارات علمی.
- ریتزر، جورج (۱۳۹۲). مبانی نظریه جامعه‌شناختی معاصر و ریشه‌های کلاسیک آن. ترجمه شهناز مسمی پرست، چاپ دوم، تهران، نشر ثالث.
- شیخ حسنی، غلامحسین، مهمان‌دوست، فهیمه (۱۳۸۹). نقش مشارکت اجتماعی و اقتصادی روستاییان در طرح‌های عمران روستایی. مطالعه موردی: دهستان نساء. فصلنامه جغرافیای سرزمین علمی-پژوهشی، سال هفتم، شماره ۲۸، صص ۱۲۴-۱۰۹.
- صالحی امیری، سید رضا (۱۳۸۸). انسجام ملی و تنوع فرهنگی. مجمع تشخیص مصلحت نظام، مرکز تحقیقات استراتژیک.
- علمی، محمود، آوریده، سولماز (۱۳۸۹). بررسی عوامل مؤثر بر مشارکت اجتماعی و فرهنگی دانشجویان دختر دانشگاه پیام نور بررسی موردی پیام نور مرکز رشت. فصلنامه زن و مطالعات خانواده، سال سوم- شماره ۹- پاییز ۱۳۸۹، صص ۳۵-۵۲.
- عبدالله‌خانی، علی (۱۳۸۳). نظریه‌های امنیت. مؤسسه فرهنگی مطالعات و تحقیقات بین‌المللی ابرار معاصر.
- عظیمی هاشمی، مزگان (۱۳۸۰). بررسی رابطه اعتماد اجتماعی و سوگیری عام‌گرایانه در تعاملات اجتماعی. فصلنامه فرهنگ عمومی، شورای عالی انقلاب فرهنگی و شورای فرهنگ عمومی، شماره ۱۸، صص ۴۳-۱۲.
- کوثری، مسعود (۱۳۷۵). بررسی تأثیر انسجام اجتماعی بر میزان مشارکت روستاییان استان خراسان در فعالیت‌های عمران. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تربیت مدرس.
- کمربگی، خلیل و نقدی، اسدالله (۱۳۹۰). مطالعه وفاق اجتماع عام در جوامع شعری و روستایی و عشایری ایلام. نشریه مطالعات اجتماعی ایران، شماره ۱۰، صص ۱۶۲-۱۴۲.
- کوزر، لوئیس (۱۳۸۳). زندگی و اندیشه بزرگان جامعه‌شناسی. ترجمه محسن ثلاثی. انتشارات علمی.
- محسنی تبریزی، علیرضا (۱۳۸۰). شهر، خانواده و انحراف بررسی آثار پاتولوژیکال شهرگرایی در شکل تمایل به وندالیسم در نوجوانان متعلق به خانواده‌های مهاجر شهری. همایش موازین توسعه فرهنگ و ضد فرهنگ شهر تهران. معاونت هنری و فرهنگی شهرداری.

- مطلبی، مسعود (۱۳۸۷). اتحاد ملی و انسجام اسلامی در پایان‌نامه‌های دانشجویی. نشریه دانشگاه تمدن‌ساز، وزارت علوم و تحقیقات، فناوری.
- مشیرزاده، حمیرا (۱۳۸۵). تحول در نظریه روابط بین‌المللی. سمت.
- محرابی، علیرضا (۱۳۸۸). بررسی و تبیین مبانی و مؤلفه‌های انسجام ملی. پژوهشکده تحقیقات استراتژیک.
- نوابخش، مهرداد، نظری، جواد و ایدر، نبی‌الله (۱۳۸۸). تبیین جامعه‌شناختی عوامل مؤثر بر انسجام اجتماعی در بین روستاییان. فصلنامه تخصصی علوم اجتماعی دانشگاه آزاد اسلامی - واحد شوشتر، سال سوم، پیش‌شماره هفتم، زمستان، ۱۳۸۸، صص ۲۰-۱.
- نیازی، محسن (۱۳۹۰). تبیین رابطه سطح تحصیلات و میزان انسجام ملی و اجتماعی شهروندان. فصلنامه مطالعات ملی، سال چهارم، شماره ۱۲، صص ۵۰-۳۰.

- Chaima, G. (2003). *Social capital, Reviewing the concept and its policy Implications*. Melbourne: productirity commission
- Cope, B. (1995). *Immigration, Ethnic Conflicts and Social Cohesion*. Sydney, AU NLLIA Centre for Workplace Communication and Culture.
- Dicks, P. Valentova, M. & Borsenberger, M. (2011). A Multi Dimensional Assessment of Social Cohesion in 47 European Countries. *CPES Instead Working Paper*, 07.
- Hofestter CR and Gianos CL. (1997). Political Talk Radio: Action Speak louder than words. *Journal of Broadcasting and Electronic Media*. Broad Cast EDUC, Washington, YG946. FAL, vol 41, PP 501-515.
- Nor th. D. C. Joseph, J.W. & Barry, R. (2009). *Violence and Social Orders: A Conceptual Framework for Interpreting Recorded Human History*. Cambridge University Press.
- Rajulton F. ravanera ZR. and beaujot R. (2007). Measuring social cohesion": Anexperiment using the Canadian National Survey of Giving, Volunteering and Participating. *Social Indicators and Research* 80: 461-492.
- Ritzer, George (2011). *Sociological Teory*. Eighth Edition New Yoek Me Graw Hill.
- Sen, A. (1985). *Commodities and Capabilities*. Amsterdam: North Holland. (1999). *Development as Freedom*. Oxford: Oxford University Press.
- Vergolini, L. (2011). Social cohesion in Europe: How do the differentdimensions of inequality affect social cohesion? *International Journal of Comparative Sociology*. 52(3) 52(3) 197-214.